e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/geh39577

VAZIYATLI TOPSHIRIQLAR ASOSIDA TALABALARNING IQTISODIY TERMINLARNI KASBIY MULOQOTDA QO‘LLASH KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Malohat Narbayeva

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti

ORCID: https://orcid.org/0009-0004-5767-8661

Annotatsiya.

Maqolada vaziyatli topshiriqlar asosida talabalarning iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasi yoritilgan. Nazariy-metodik tahlil asosida korxonaning ikki narx variantini taqqoslashga doir topshiriq namunasi ishlab chiqilgan. Topshiriq talabadan tannarx, tushum va yalpi foyda terminlarini qo‘llab, iqtisodiy ko‘rsatkichlarni izohlash, tanlovini hisob-kitoblar asosida og‘zaki asoslash va suhbatdoshning savollariga javob berishni talab etadi. Talabaning kasbiy nutqini baholash uchun terminologik aniqlik, terminlarning vaziyatga mos qo‘llanishi, fikrning dalillanganligi va javobning savol mazmuniga muvofiqligi mezonlari belgilangan.

Kalit so‘zlar. Iqtisodiy terminlar, kasbiy muloqot, kommunikativ kompetensiya, vaziyatli topshiriqlar, og‘zaki nutq, terminologik aniqlik, baholash mezonlari.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ У СТУДЕНТОВ НАВЫКОВ УПОТРЕБЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБЩЕНИИ НА ОСНОВЕ СИТУАЦИОННЫХ ЗАДАНИЙ

Малохат Нарбаева

Доцент Ташкентского государственного экономического университета

Аннотация.

В статье рассматривается методика развития у студентов навыков употребления экономических терминов в профессиональном общении на основе ситуационных заданий. По итогам теоретико-методического анализа разработан пример задания по сравнению двух вариантов цены на продукцию предприятия. Выполняя задание, студент объясняет экономические показатели с использованием терминов «себестоимость», «выручка» и «валовая прибыль», устно обосновывает свой выбор расчётами и отвечает на вопросы собеседника. Для оценки профессиональной речи студента определены следующие критерии — терминологическая точность, уместность употребления терминов, аргументированность высказывания и соответствие ответа содержанию вопроса.

Ключевые слова. Экономические термины, профессиональное общение, коммуникативная компетенция, ситуационные задания, устная речь, терминологическая точность, критерии оценки.

DEVELOPING STUDENTS’ SKILLS IN USING ECONOMIC TERMS IN PROFESSIONAL COMMUNICATION THROUGH SCENARIO-BASED TASKS

Malohat Narbayeva

Associate Professor, Tashkent State University of Economics

Abstract. This article presents a methodology for developing students’ skills in using economic terms in professional communication through scenario-based tasks. Drawing on a theoretical and methodological analysis, the article proposes a sample task in which students compare two pricing options for a company’s product. Students use the terms cost of production, revenue, and gross profit to explain economic indicators, support their pricing recommendation with calculations, and answer questions from their discussion partner. The proposed assessment criteria are terminological accuracy, appropriate use of terms in context, quality of justification, and relevance of responses to the questions asked.

Keywords. Economic terms, professional communication, communicative competence, scenario-based tasks, oral communication, terminological accuracy, assessment criteria.

Kirish. Iqtisodiyot yo‘nalishida tahsil olayotgan talabaning kasbiy tayyorgarligi iqtisodiy tushunchalarni bilish bilan birga ularni muayyan vaziyatda tushuntirish, ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni izohlash va qabul qilingan qarorni asoslash qobiliyatini ham qamrab oladi. Masalan, talaba tannarx, tushum, foyda va rentabellik terminlarining ta’rifini bilishi mumkin. Korxonaning narx siyosatini muhokama qilishda esa u ushbu terminlar

ISSN 3060-5059 (Online)

yordamida xarajatlarning o‘zgarishi taklif etilayotgan narxga qanday ta’sir qilishini tushuntirishi, o‘z fikrini hisob-kitoblar bilan asoslashi va suhbatdoshning savollariga javob berishi kerak. Shu jihatdan iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llash ko‘nikmasi termin ma’nosini anglash, uni vaziyatga mos tanlash va iqtisodiy fikrni suhbatdoshga tushunarli ifodalashda namoyon bo‘ladi.

Termin ta’rifini aytish, uni mos tushuncha bilan juftlash yoki tayyor gapdagi bo‘sh o‘rinni to‘ldirish kabi mashqlar terminning o‘zlashtirilganini tekshirishga xizmat qiladi. Kasbiy muloqotda esa talabadan terminni mustaqil tanlash va uning yordamida muayyan fikrni ifodalash talab etiladi. Masalan, ishlab chiqarish xarajatlari ortgan vaziyatda narxni oshirish taklifini bildirgan talaba qaysi xarajatlar tannarxga ta’sir qilganini, narx o‘zgarishi tushum va foydaga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini izohlashi lozim. Bunday vazifani bajarish jarayonida terminni to‘g‘ri qo‘llash talabaning iqtisodiy ma’lumotni talqin qilish va o‘z qarorini dalillash ko‘nikmalari bilan bog‘lanadi.

Vaziyatli topshiriqlar terminologik bilimlarni kasbiy muloqotda qo‘llashni mashq qilish imkonini beradi. Bunday topshiriqda iqtisodiy muammo, uni tahlil qilish uchun zarur ma’lumotlar, muloqot ishtirokchilari va kutiladigan natija belgilanadi. Masalan, talabalarga korxona xarajatlari va sotuv hajmiga oid ma’lumotlar berilib, ulardan taklif etilayotgan narxni asoslash so‘raladi. Talaba iqtisodchi rolida o‘z taklifini rahbarga tushuntiradi, suhbatdosh esa sotuv hajmi kamaygan taqdirda kutiladigan natijalar haqida savol beradi. Shu tariqa topshiriq iqtisodiy vaziyatni tahlil qilish, kerakli terminlarni tanlash, taklifni bayon etish va savollarga javob berish bosqichlarini birlashtiradi. Topshiriqni baholashda terminlarning ma’no jihatidan to‘g‘ri va vaziyatga mos qo‘llanishi, fikrning dalillanganligi hamda javobning suhbatdosh savoliga muvofiqligi hisobga olinadi.

Tadqiqotning maqsadi vaziyatli topshiriqlar asosida talabalarning iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga muvofiq, maqolada iqtisodiy terminlarni o‘quv vaziyatiga mos tanlash tamoyillari, vaziyatli topshiriqlarni tuzish va bajarish bosqichlari hamda talabalar nutqini baholash mezonlari yoritiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Talabalarning iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish masalasi kommunikativ kompetensiya, kasbiy tilni o‘qitish va vaziyatli topshiriqlarni loyihalashga oid tadqiqotlar bilan bog‘liq. M. Canale va M. Swain [1] ikkinchi tilni o‘qitish va baholashga doir ishida kommunikativ kompetensiyaning grammatik, sotsiolingvistik va strategik tarkibiy qismlarini ajratadi. Mazkur yondashuv iqtisodiy terminlardan foydalanishni tahlil qilishda uch jihatni farqlash imkonini beradi. Talaba terminni ma’no va grammatik jihatdan to‘g‘ri qo‘llashi, ifodasini suhbatdoshga moslashtirishi hamda tushunmovchilik yuzaga kelganda fikrini qayta ifodalay olishi kerak. Masalan, iqtisodchi hamkasbiga rentabellik ko‘rsatkichini hisoblash asosini tushuntirsa, iqtisodiy tayyorgarligi cheklangan suhbatdoshga ushbu ko‘rsatkich qaror qabul qilishda nimani anglatishini izohlashi lozim.

H. Basturkmen [2] kasbiy maqsadlarga yo‘naltirilgan ingliz tili kurslarini loyihalashda ta’lim oluvchilarning kelgusidagi o‘qish yoki ish faoliyatida yuzaga keladigan kommunikativ ehtiyojlarini tahlil qilishga e’tibor qaratadi. Ushbu tamoyil iqtisodiy terminlarni o‘qitishda materialni kasbiy vazifadan kelib chiqib tanlashga asos bo‘ladi. Masalan, narx bo‘yicha taklifni asoslash uchun tannarx, tushum va foyda terminlari, kredit shartlarini tushuntirish uchun esa foiz stavkasi, asosiy qarz va to‘lov muddati terminlari tanlanadi. Vaziyatli topshiriqni tuzishda dastlab talaba qanday kasbiy vazifani bajarishi aniqlanadi, so‘ng shu vazifani bajarish uchun zarur terminlar belgilanadi.

M. Nelson [3] og‘zaki va yozma ishbilarmonlik ingliz tilidan tuzilgan bir million so‘zli korpus asosida leksik birliklarning semantik aloqalari va birikuv xususiyatlarini o‘rgangan. Terminlarni o‘rgatishda ularning nutqda qanday birliklar bilan birikishini ham hisobga olish mumkin. Masalan, tannarx termini mahsulot tannarxini hisoblash, tannarxning oshish sabablarini izohlash va tannarxni pasaytirish choralarini taklif etish kabi birikmalar tarkibida mashq qilinadi. Ushbu birikmalar talaba bajaradigan turli nutqiy vazifalarni ifodalaydi. Nelsonning tadqiqoti ingliz tilidagi ishbilarmonlik nutqiga asoslangan. O‘zbek tilidagi mashqlar uchun termin va birikmalarni tanlashda o‘zbekcha iqtisodiy matnlar hamda kasbiy muloqot namunalariga tayanish lozim.

Vaziyatli topshiriqni tuzishda R. Ellis [4] va C. F. Herreid [5] ishlari bir-birini to‘ldiradi. Ellis muayyan til birliklarini qo‘llashga yo‘naltirilgan topshiriqlarni ajratadi va topshiriq mazmuni qaysi til vositalarini talab qilishini hisobga olishni taklif etadi. Herreid esa ta’limiy keysni yozish va mashg‘ulotda muhokama qilish masalalarini yoritadi. Birinchi yondashuv topshiriq talabani qaysi terminlardan foydalanishga undashini belgilashga, ikkinchisi esa muammo va uning muhokamasini tashkil etishga asos beradi. Masalan, korxona uchun ikki narx variantidan birini tanlash topshirig‘ida talabaga xarajat va kutilayotgan sotuv hajmi bo‘yicha ma’lumot beriladi. Topshiriqning kommunikativ natijasi tanlangan variantni rahbarga tushuntirish, kutilayotgan tushum va foydani qiyoslash hamda taklifga bildirilgan e’tirozga javob berishdan iborat bo‘ladi.

Terminlarni o‘zlashtirish darajasini baholashda B. Laufer va P. Nation [6] tadqiqoti lug‘at boyligining yozma nutqda qanday namoyon bo‘lishini o‘rganish bilan ahamiyatlidir. Mualliflar o‘rganuvchilarning yozma matnlarida

ISSN 3060-5059 (Online)

turli chastota guruhlariga mansub so‘zlar ulushini tahlil qilgan. Mazkur maqolada baholash birligi sifatida terminning muayyan kommunikativ vazifada qo‘llanishi olinadi. Talabaning tushum va foyda terminlarini farqlashi, ularni vaziyatga mos tanlashi, xulosasini berilgan ma’lumot bilan asoslashi va suhbatdoshning savoliga mazmunan javob berishi baholash ko‘rsatkichlari sifatida olinadi.

Ko‘rib chiqilgan manbalarda kasbiy ehtiyojga mos til materialini tanlash, leksik birliklarning nutqdagi birikuvini tahlil qilish, vaziyatli topshiriq tuzish va leksik qo‘llanishni baholash masalalari turli nuqtayi nazardan yoritilgan. Ushbu maqolada ular bitta metodik ketma-ketlikda birlashtiriladi. Dastlab iqtisodiy vaziyat va muloqot maqsadi belgilanadi, so‘ng tayanch terminlar tanlanadi. Talaba shu terminlar yordamida iqtisodiy ma’lumotni izohlaydi, qarorini asoslaydi va savollarga javob beradi. Yakunda uning nutqi terminologik aniqlik, vaziyatga moslik, dalillash sifati va savolga javobning mazmuniy muvofiqligi bo‘yicha baholanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot nazariy-metodik yondashuv asosida olib borildi. Kasbiy tilni o‘qitish, kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish va vaziyatli topshiriqlarni loyihalashga oid adabiyotlar qiyosiy tahlil qilindi [1–5]. Tahlil asosida vaziyatli topshiriqning tarkibi belgilandi. U iqtisodiy muammo, tahlil uchun zarur ma’lumotlar, muloqot ishtirokchilarining rollari, tayanch terminlar va kutiladigan nutqiy natijani qamrab oladi. Topshiriqni modellashtirish uchun korxonaning ikki narx variantidan birini tanlash vaziyati olindi. Talabaga har ikki variant bo‘yicha xarajatlar va kutilayotgan sotuv hajmiga oid ma’lumotlar berilishi, u esa tannarx, tushum va foyda terminlaridan foydalanib variantlarni taqqoslashi, tanlovini og‘zaki asoslashi va suhbatdoshning savollariga javob berishi ko‘zda tutildi. Talabaning nutqiy faoliyatini baholash uchun terminlarning ma’no jihatidan aniqligi, ularning vaziyatga mos qo‘llanishi, taklifning iqtisodiy ma’lumotlar bilan asoslanishi va javobning savol mazmuniga muvofiqligi mezon sifatida belgilandi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nazariy-metodik tahlil asosida iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llashga yo‘naltirilgan vaziyatli topshiriq namunasi ishlab chiqildi. Topshiriq iqtisodiy ma’lumotlarni tahlil qilish, narx variantlarini taqqoslash, tanlovni og‘zaki asoslash va suhbatdoshning savoliga javob berish bosqichlarini qamrab oladi. Har bir bosqichda termin muayyan nutqiy vazifani bajaradi. Masalan, tannarx mahsulot birligiga to‘g‘ri keladigan xarajatni izohlashga, tushum sotishdan olinadigan mablag‘ni ifodalashga, yalpi foyda esa tushum bilan sotilgan mahsulot tannarxi o‘rtasidagi farqni taqqoslashga xizmat qiladi.

Topshiriq namunasida korxona mahsulot narxining ikki variantini ko‘rib chiqadi. Talaba iqtisodchi rolida rahbarga qaysi variantni tanlash ma’qul ekanini tushuntiradi. Hisoblashni soddalashtirish uchun mahsulot birligining tannarxi har ikki variantda 60 000 so‘m deb olinadi. Jadvaldagi raqamlar o‘quv vaziyati uchun shartli ravishda tuzilgan.

1-jadval. Narx variantlarini taqqoslash uchun shartli iqtisodiy ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	A variant	B variant
Mahsulot birligining tannarxi, so‘m	60 000	60 000
Mahsulot birligining sotish narxi, so‘m	80 000	90 000
Kutilayotgan sotuv hajmi, dona	1 000	750
Kutilayotgan tushum, so‘m	80 000 000	67 500 000
Sotiladigan mahsulotning jami tannarxi, so‘m	60 000 000	45 000 000
Sotishdan olinadigan yalpi foyda, so‘m	20 000 000	22 500 000

Topshiriqni bajarish jarayonida talaba dastlab narx va kutilayotgan sotuv hajmi asosida tushumni hisoblaydi, so‘ng tushumdan sotiladigan mahsulotning jami tannarxini ayirib, yalpi foydani aniqlaydi. Hisob-kitoblar A variantida tushum yuqoriroq, B variantida esa yalpi foyda 2,5 mln so‘mga ko‘proq bo‘lishini ko‘rsatadi. Agar korxonaning maqsadi yalpi foydani oshirish bo‘lsa, talaba B variantini taklif qilishi va tanlovini quyidagicha asoslashi mumkin. «B variantida sotuv hajmi kamayishi kutilmoqda. Biroq mahsulot birligining narxi 90 000 so‘m, tannarxi esa 60 000 so‘m bo‘lgani uchun har bir sotilgan mahsulotdan 30 000 so‘m yalpi foyda olinadi. 750 dona mahsulot sotilganda jami yalpi foyda 22,5 mln so‘mni tashkil etadi».

Muloqot bosqichida suhbatdosh B variantida sotuv hajmi 650 donaga tushsa, tavsiya qanday o‘zgarishini so‘raydi. Talaba yangi shart bo‘yicha yalpi foydani qayta hisoblaydi. U 19,5 mln so‘mni tashkil etadi va A variantida kutilayotgan 20 mln so‘mdan past bo‘ladi. Bu savol talabaning iqtisodiy terminlarni o‘zgargan vaziyatda qo‘llashi va avvalgi taklifini yangi ma’lumot asosida qayta ko‘rib chiqishini baholash imkonini beradi.

ISSN 3060-5059 (Online)

2-jadval. Talabaning kasbiy muloqotini baholash mezonlari

Mezon	**Kuzatiladigan ko‘rsatkich**
Terminologik aniqlik	Tannarx, tushum va yalpi foyda tushunchalarini farqlaydi hamda terminlarni to‘g‘ri ma’noda ishlatadi.
Vaziyatga moslik	Termin va ko‘rsatkichlarni korxona oldidagi vazifa hamda muloqot maqsadiga muvofiq tanlaydi.
Dalillash	Variantlarni hisob-kitoblar asosida qiyoslaydi va tavsiyasini tegishli ko‘rsatkich bilan asoslaydi.
Savolga javobning mazmuniy muvofiqligi	Savolga bevosita javob beradi, o‘zgargan shartni hisobga oladi va zarur hollarda xulosasini qayta shakllantiradi.

Tadqiqotning metodik natijasi iqtisodiy vaziyatni tahlil qilish, qarorni asoslash va kasbiy savolga javob berishni birlashtirgan topshiriq namunasi hamda unga mos baholash mezonlaridan iborat. Jadvaldagi hisob-kitoblar topshiriqning ishlash tartibini ko‘rsatadi. Metodikaning talabalar ko‘nikmalariga ta’siri pedagogik tajriba-sinovda alohida baholanadi.

XULOSA

Nazariy-metodik tahlil asosida talabalarning iqtisodiy terminlarni kasbiy muloqotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan vaziyatli topshiriq namunasi ishlab chiqildi. Topshiriqda korxonaning ikki narx variantini taqqoslash misolida iqtisodiy ma’lumotlarni tahlil qilish, qarorni og‘zaki asoslash va suhbatdoshning savollariga javob berish birlashtirildi. Sotuv hajmi o‘zgarganda hisob-kitobni takrorlash va tavsiyani qayta ko‘rib chiqish talabaning tannarx, tushum va yalpi foyda terminlarini yangi shartga mos qo‘llashini kuzatish imkonini beradi.

Talabaning kasbiy nutqini baholash uchun terminologik aniqlik, terminlarning vaziyatga mos qo‘llanishi, taklifning iqtisodiy ma’lumotlar bilan asoslanishi va javobning savol mazmuniga muvofiqligi mezonlari belgilandi. Ushbu mezonlar yordamida talabaning iqtisodiy tushunchalarni farqlashi hamda ulardan o‘z qarorini tushuntirishda foydalanishi alohida baholanadi. Ishlab chiqilgan topshiriq namunasi va baholash mezonlari tadqiqotning metodik natijasini tashkil etadi. Metodikaning talabalar ko‘nikmalariga ta’sirini aniqlash pedagogik tajriba-sinovning vazifasidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing // Applied Linguistics. – 1980. – Vol. 1, No. 1. – P. 1–47. – https://doi.org/10.1093/applin/I.1.1.

2. Basturkmen H. Developing Courses in English for Specific Purposes. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2010. – https://doi.org/10.1057/9780230290518.

3. Nelson M. Semantic Associations in Business English: A Corpus-Based Analysis // English for Specific Purposes. – 2006. – Vol. 25, No. 2. – P. 217–234. – https://doi.org/10.1016/j.esp.2005.02.008.

4. Ellis R. Designing a Task-Based Syllabus // RELC Journal. – 2003. – Vol. 34, No. 1. – P. 64–81. – https://doi.org/10.1177/003368820303400105.

5. Herreid C. F. Case Studies in Science: A Novel Method of Science Education // Journal of College Science Teaching. – 1994. – Vol. 23, No. 4. – P. 221–229. – https://eric.ed.gov/?id=EJ487069.

6. Laufer B., Nation P. Vocabulary Size and Use: Lexical Richness in L2 Written Production // Applied Linguistics. – 1995. – Vol. 16, No. 3. – P. 307–322. – https://doi.org/10.1093/applin/16.3.307.